

JAKOBSTADS MUSEUM
Storgatan 2
68600 JAKOBSTAD
tel. 967-10664

Pekka Toivanen:

Jfr Medd/MAS nr 1/81
s 3.

TVÅ FYND I LARSMO VID TIDEN EFTER STORA OFREDEN (1721-22)

På hösten 1978 hittade tre småpojkar i Larsmo - ca 20 km norr om Jakobstad på en klippö, Köbergsgrundet, i Larsmo yttersta skärgård i en klippskreva, bildad av stora flyttblock, ett antal silver- och kopparmynt. Om fyndet meddelades till museiverket på senhösten samma år. Museiverket inlöste mynten, fastställde kvaliteten och daterade dem. Detta var orsaken till att den lokala kännedomen om platsen närmare granskades och att provdykningar planerades till våren, genast efter islossningen. Den lokala befolkningen visste berätta, att larsmofiskarna av gammalt hade känt till fyndplatsen, för att vrakets last genom landhöjningen och genom isarnas och stormarnas påverkan under årens lopp hade kommit allt mer till synes. Silver- och kopparmynten hade tagits till vara och man visste att dessa i staden (Jakobstad) hade bytts ut mot vissa förnödenheter, närmast mot livsmedel.

Redan dateringen av mynten gav till känna, att vraket tidigast var från år 1720. Slantarna var från åren 1681 och 1719, men jetongen eller plomben kunde dateras till år 1720. Eftersom freden i Nystad undertecknades hösten 1721, är det dock sannolikt, att vraket är från hösten 1721 eller år 1722. De övriga föremålsfynden stöder denna grova datering. Då kunde man förena detta fynd med vrakfyndet vid Koppargrundet, som låg några kilometer norrut på gränsen vid Eugmo och Öja. Redan under årtionden hade man hittat mynt, kopparplåtar och andra metallföremål samt byggnadsmaterial där. Grundet, som ursprungligen hette Nygrundet, döptes i folkmun till Koppargrundet förmodligen på grund av kopparplåtarna. Det sistnämnda fyndet var redan år 1723, snart efter haveriet, mycket noggrant verifierat, med man och allt. Dessa uppgifter utgjorde grunden för dykningarna sommaren 1979 vid Köbergsgrundet samt vid planeringen av de fortsatta forskningarna vid Koppargrundet.

D y k n i n g s r e s u l t a t e n v i d K ö b e r g s - g r u n d e t

Dykningarna vid fyndplatsen anförtroddes två lokala dykare, som deltagit i Museiverkets kursverksamhet och vid dykningsprojekt i Finska viken. Dykningarna finansierades av Jakobstads museum och Museiverket. Dykningsarbetet var oerhört svårt, då botten nästan fullständigt täcktes av stora stenblock. Under arbetets gång framkom det, att sandlagret mellan stenarna täckte ett föremålsbestånd varför man blev tvungen att använda en tryckpump. Det utforskade området var en 50 meter lång och 10 meter bred rektangel parallell med strandlinjen.

Efter vraket finns det inga spår: stormarna och isen hade sannolikt malt sönder det mot stenblocken och drivit delarna vidare från platsen. Sålunda utgör myntfynden den viktigaste delen av de funna föremålen. Sammanlagt tog man 29 silvermynt och sex kopparmynt till vara. Valörerna kunde identifieras, medan tre årtal blev oklara. I alla fall dateras mynten till åren 1681 och 1719 och en plomb kunde dateras till år 1720.

Återuppbyggnadsarbetet efter freden i Nystad krävde mycket tid och tobak, vilket också syns på fynden. Kritpiporna finns det mest av. Vattnets och isens rörelser hade bland strandstenarna behandlat piporna hårdhänt och stämplarna på piporna hade nötts till oigenkännlighet. Piporna representerar fyra huvudtyper, av vilka den vanligaste utgjorde en betydande del av alla piporna. Piptypen är av engelskt ursprung och kan dateras till ca år 1700. En modell med ett mindre och rundare piphuvud är från slutet av 1600-talet och tre till materialet avvikande pipors modell representerar en holländsk typ.

G l a s o c h f a j a n s

Byggnadsverksamheten i Finland efter Stora ofreden krävde diverse byggnadsmaterial, bl.a. fönsterglas, som också i stora mängder ingick i lasten. Under årens lopp hade isen också krossat glasförpackningarna till skärvor men mellan stenblocken på botten kunde ännu tätt packat grönskiftande glas påträffas. Utöver fönsterglas transporterades på skeppet också andra föremål av glas, flaskor,

dricksglas, koppar, skålar och vaser. Det enda fullständigt hela glasföremålet är ett 5 cm högt i diameter 4.5 cm stort snapsglas, vars övre kant är dekorerad med en grovtgraverad liljeranka.

Ombord på fartyget fanns flera dricksglas dekorerade med ränder och bandornament samt glas och vaser dekorerade med blommotiv. Ifall snapsglaset och dricksglasen ursprungligen kommer från Sverige, är det fråga om antingen Henrikstorp (1691-1760), Melchior och Gustaf Jung (1641-1678, 1688-1694) eller Kungsholm (1686-1815) glasbruks produkter.

Lerkrukorna och faten hade smulats till små skärvor, med vars hjälp det är s.g.s. omöjligt att fastställa föremålets ursprungliga form. Likaså var de funna fajansföremålen i bitar, som av sjögången hade nöts till oigenkännlighet. Av allt att döma har skärvorna av blåmönstrad fajans ursprungligen hört till en holländsk tallriksserie. En tämligen fullständig bild av ett mansansikte på en slät skärva från en tallrik kan dateras till slutet av 1600-talet.

Ö v r i g a f ö r e m å l

Det övriga föremålsbeståndet utgjordes av småföremål av tenn, bly, mässing, silver, trä och hornämne, dvs. tennknappar, blykulor, ett spänne för en sko eller en jacka, handtag till oidentifierade verktyg (mejslar, stämjärn?) o.s.v. Det enda identifierade och daterade föremålet är en silversked tillverkad av silversmedmästaren Carl Bengtsson (1690-1701) i Stockholm år 1694.

F y n d e t v i d K o p p a r g r u n d e t

Returtrafiken efter Stora ofreden ledde till mångt skeppsbrott, av vilka ett, som inträffade på senhösten 1722, och hör till de största olyckorna i norra Kvarken, vid Nygrundet sedermera Koppargrundet är synnerligen noggrannt verifierat i dåtida dokument. Den på sin tid tillvaratagna och alltjämt påträffade lasten uppvisade likheter med Köbergsfyndet. Det är genom arkivkällor tämligen noggrannt verifierat och kan således presenteras som ett exempel på resenärer, deras resmål och egendom.

"Rådmannen Anders Burman från Torneå hade nämnda höst seglat sitt fartyg från Sverige till Finland med fyra mans besättning - Burmans dräng medräknad - samt med 15 övriga resenärer, Burmans son Abraham och dotter Magdalena, Augustin Pehrsson och dennes son Petter. Nils Larsson Cöhn, Jacob, Johan Nilsson, Helena och Sophia Pipping, den senare troligen förlovad med löjtnant Carl Fredric Godenhjelm, Maria Murström, Catharina Ervast och Maria Olofsdotter. Fartyget hade i alla fall förolyckats i Larsmo skärgård och troligen hade larsmobor på säljakt påträffat det i isen fastfrusna vraket i mars 1723. Endast fyra halvklädda lik påträffades och begrovs så småningom på Pedersöre begravningsplats, varom finns antecknat i församlingens död- och begravningsbok.

Fartygets last tycks ha varit typisk för de flyktingar som återvände för att hjälpa till med återuppbyggnadsarbetet: fönsterglas, taktegel, spik, men också silver- och kopparmynt samt som investeringsobjekt silver- och guldföremål. Ungdomarna som var med på färden hade för sin del från moderlandet skaffat sig en för sina klädskåp mångsidig utrustning tyger och kläder, som i det av Stora ofreden drabbade Finland inte stod till buds. I ett brev till Jakobstad beskriver den i Sverige helinackorderade Catharina Ervast far, komministern Barthold Ervast från Sodankylä, sin dotters kläder för att man skall kunna identifiera dottern och ge henne en vederbörlig kristlig begravning. I brevet klargör han också förutom för de tillhörigheter som hittats vid platsen för skeppsbrottet genast efter det att vraket påträffats även för resenärernas utrustningar.

Komminister Ervast antar att dottern: "utan tvivel haft på sig en blå hemvävit vallmans kjortell av hemvävit callminck av röda, gula, blå och svarta ränder, en päls av renkalvsskinn med blågarnsöverdrag, ett randigt livstykke av renkalvsskinn med överdrag av svart lärft, som också var vanligt. En tröja av blå och vita ränder till detsamma lika som regans tröja eller med regarns rosor. En koffta med trycklärfts överdrag av grön botten och svarta rosor, franskt lärft kring uppvikningen". Den på detta sätt klädda dottern bad fadern om att man vackert skulle svepa och begrava. Omkostnaderna för detta erbjöd han sig tacksamt om att ersätta,

Catharina Ervast hörde dock till de slutgiltigt försvunna. Endast hennes klädskåp påträffades i närheten av vraket och av dess innehåll antecknades bl.a. en rulle holländsk tobak, en grön och brun sidenhalsduk, en finsk bibel, en bordelans huva och sidenbast förklädet, troligen hemkomstgåvor till föräldrarna. Vidare påträffades vanliga kvinnskor, en Giörtsen dubbel carol och ett gammalt silveröre. Den förlovade Sophia Pipping hade, att döma av initialerna S.P., som hemgift skaffat sig 10 särkar, förkläden av klostertlärft, nettelduksremсор med uddar, flors huvor, natttröjor med spetsar, snörliv med fiskben, breda spetsar, vita och röda handskar, borderois skor, gördel av gull med silverspänne, smala silveruddar och mycket annat. Också en guldked, "hängande mellan stenarna" hade tillhört Sophia Pipping. Sammanlagt fann man i vraket, i vattnet och uppsköljda på stranden 1562:28 daler räknat i silvermynt, en guldring, ett silverhjärta, en förgylld silversked med en slant, en icke förgylld silversked med ett kors, silver-

knappar, skjortknappar av silver, en silverring och fem silverbägare.

Tydligt motsvarar det år 1979 utforskade vrakets resgods, även att döma av det knappa urvalet, rätt väl den verifierade lasten-avsedd för Torneå. Förutom mynten var silverföremålen och jetongerna samt hushållsglaset och fajansen, tobaken och de därtill hörande kritpiporna gemensamma. Ett lika rikhaltigt klädmaterial som från Torneåvraket påträffades inte vid dykningarna 1979, efter ett fjärdedels årtusende av vågornas och isarnas nöting, men det funna spännet och de talrika knapparna har troligen hört till i resekistor nedpackade eller burna klädespersedlar, vars ägare förolyckades på sin hemfärd.

Vid dykningar sommaren 1980 hittades vid Koppargrundet 6 illa medfarna plåtmynt, som efter katalogiseringen i likhet med de tidigare fynden deponerades till Jakobstads museum. Plåtarna var ett 2 dalers mynt från 1720 (Ulrika Eleonora, ett 4 dalers mynt från 1722 (Fredrik I) ett likadant utan årtal, två stycken 2 dalers mynt från 1721 samt ett odaterat. Bonden Johan Pehrsson Kaptens hade dessutom år 1897 hittat ett 4 dalers mynt från år 1720 samt två stycken 2 dalers mynt från 1716 och 1721, sammanlagt sju odaterade plåtar i samma valör samt två st 1/2 dalers plåtar utan datering. Polisinsrättningen i Jakobstad hade förmedlat dessa till Nationalmuseet. Årtalen stämmer bra med arkivkällornas meddelande om haveriet.

Ö v r i g a f ö r e m å l

Det viktigaste av de övriga föremålen var ett svärd, som enligt Kgl. Armémuseet kunde vara en officersvärja från 1690, 1700, 1710 (AM 9899, 9900) eller en kavallerivärja från 1690-talet (AM 65/384). Sålunda kan en av de omkomna, löjtnant Godenhjelm ha haft värjan vid sin sida. Värjans klinga har rostat helt men slidans dobbsko och några läderbitar finns kvar. En tennflaska och en kopparkittel hör också till de föremål, som genom dykningarna kunde räddas för konservering.

Rester, av övriga föremål var glas-, fajans- och keramikbitar. Av de sistnämnda samlade man ihop till en trefotsgryta. Dessutom fanns det på fyndplatsen mycket tegelstenar och bitar av tegel samt tegelpannor, dvs. byggnadsmaterial för Torneåborgarna. Under årens lopp har amatör-dykare hämtat olikartat material, tegelstenar, tennkannor, fajans,

kritpipor och eventuellt också plåtar från fyndplatsen.

Under sommaren 1981 anordnades igen ett dykningsläger, under vilket man hade omfattande röjningsarbeten. Resultaten blev s.g.s. obefintliga, dels p.g.a stormigt väder och dels också för att det viktigaste materialet redan tagits till vara.

D e n f o r t s a t t a v e r k s a m h e t e n

Jämsides med dykningarna har man inom Bothnia Navalis inventerat också andra vrakfynd för den fortsatta verksamheten. Likaså har man dels anskaffat och dels fått som donationer utrustning för dykningsverksamheten. Av dessa kan man nämna bl.a. en större stål-båt (RV-5) från Sjöbevakningen, arbetsbåtar från Oy Wilh. Schauman Ab samt en tryckpump från Vasa stad. Jakobstads museum planerar också att under kommande somrar fortsätta med inventeringen och forskningen av vrak inom det egna havsområdet i samarbete med Bothnia Navalis. Planerna underställs museiverket för behandling och för att finansiera verksamheten försöker man såsom hittills få både statliga och kommunala medel.

Dykningarna fr.o.m. 1979 har betytt mycket för museiverksamheten. Redan från gammalt förvaltar museet ett omfattande föremålsbestånd, som anknyter till sjöfart och skeppsbyggeri. Dessa och Jakobstads geografiska läge har också givit riktlinjer för en betydande del av forskningsverksamheten. Fynden i Larsmo, som museiverket deponerade till museet konkretiserar de sparsamma uppgifter som arkivurkunderna och de tidigare forskningarna givit från den behandlade tiden.

